

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-151>

УДК 330.112

ДЕФІНІЦІЯ ТЕРМІНУ "ПРИБУТОК" В ЕКОНОМІЧНІЙ НАУЦІ

DEFINING THE TERM "PROFIT" IN ECONOMIC SCIENCE

Покровська Наталія Миколаївна

кандидат економічних наук, старший викладач,
НТУУ "Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0699-0362>

Катрич Діана Русланівна

студентка,
НТУУ "Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-0337-7827>

Pokrovska Nataliia, Katrych Diana

National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

Стаття присвячена дослідженню дефініцій категорії «прибуток підприємства». Проаналізовано основні тлумачення прибутку у світових вчених та українських економістів і проведено еволюційну парадигму, що обґрунтовує мінливий розвиток різних точок зору у прив'язі до рівня розвитку економічної системи, у якій функціонують підприємства. Визначено основні чинники, що впливають на розмір прибутку, зважаючи на те, як він трактується у різних економічних школах. Розглянуто взаємодію чинників, що впливають на прибуток та їхній вплив на його розмір та стабільність. Виокремлено і проаналізовано найперспективніші напрями удосконалення тлумачення прибутку зважаючи на виклики сучасності у розрізі економіки екологічного розвитку.

Ключові слова: прибуток, дохід, економіка екологічного розвитку, фінансова стійкість, чинники впливу, економічна школа.

The article is devoted to the study of definitions of the category "enterprise profit". The purpose of this article is the analysis of theoretical aspects of the company's profit and the development of an algorithm for optimizing the management of the company's profit in the conditions of a military-economic crisis. The analysis of scientific publications confirms that the interest of scientists in the problems of a comprehensive interpretation of the concept of enterprise profit is relevant in Ukraine. The main interpretations of profit by world scientists and Ukrainian economists were analyzed and an evolutionary paradigm was developed, which substantiates the changing development of different points of view in relation to the level of development of the economic system in which enterprises operate. Key factors affecting corporate earnings are examined, including economic activity, market conditions, tax rates, monetary and fiscal policy, technological change, stability of the political environment, and government policy. The interaction of these factors and their impact on the size and stability of profit is indicated. The interaction of factors affecting profit and their impact on its size and stability is considered. The most promising directions for improving the interpretation of profit, taking into account the challenges of modern times in the context of the economy of ecological development, have been identified and analyzed. The article examines various aspects and definitions of the company's profit, taking into account its essence in the context of economic benefit. A scheme of factors affecting the size and stability of profit has been created. Profit is key to the financial stability and development of the enterprise, providing an opportunity to invest in new technologies and research. The expediency of taking into account the factors affecting the size of the profit is emphasized as an important aspect of management. The text examines different views of economic schools on the essence and definition of profit in modern conditions. It is noted that the accounting definition of profit, which is based on the difference between revenues and related costs. The distinction between accounting and economic profit is indicated, where economists use the latter to determine the economic success of an enterprise. The need to clarify and develop the given definitions of profit in further research is noted. Further research is important for the adaptation of Ukrainian financial accounting to international standards, especially in the context of Ukraine's accession to the European Union.

Keywords: profit, income, economics of ecological development, financial sustainability, influencing factors, economic school.

Постановка проблеми. Результати діяльності підприємства характеризуються різними показниками, які відображають фінансовий стан та результативність його діяльності. Основні показники, що часто використовуються для оцінки результатів господарської діяльності підприємства: прибуток, обсяги продажів, рентабельність та оборотність активів. Проте, самим основним показником є прибуток, бо від його розміру залежать всі інші економічні показники. Однак, важливо також забезпечити стійкий та довгостроковий успіх підприємства не тільки максимізувати прибуток на короткостроковій основі, а в довгостроковій перспективі. Знання сутності прибутку як економічної категорії є необхідним для розуміння та управління фінансовими аспектами діяльності підприємства, а також для прийняття обґрунтованих економічних рішень. Тому, точне розуміння поняття «прибуток» є принципово важливим для побудови системи успішного управління підприємством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Тематика визначення сутності прибутку є досить добре описаною в економічній літературі, що дозволяє прослідкувати певну еволюцію економічної термінології. Проблеми уточнення дефініції прибутку розглядали в своїх працях багато українських науковців: І. А. Бланк, С. В. Мочерний, О. О. Гетьман, Л. О. Денисенко, Ю. О. Кучерявенко, О. Є. Майборода, О. І. Андрусь, А. М. Поддєрьогін, Є. Ю. Ткаченко та ін. Однак в умовах трансформації економічних систем, є необхідність дослідження чинникам, що є його складовою за чинникам що впливають зовні на прибуток підприємства.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження теоретичних аспектів прибутку підприємства та розробка алгоритму щодо підвищення ефективності процесу управління прибутком підприємства в умовах військово-економічної кризи. Серед науковців виникають різні думки щодо економічної сутності поняття прибутку, визначення особливостей формування прибутку в процесі його операційної діяльності з огляду на мікро-середовище підприємства і, в цілому, на маркорівень. Це все сприяє поглибленому розгляду теоретичних досліджень економічної сутності прибутку підприємств. Аналіз наукових публікацій підтверджує, що в Україні актуальним є інтерес вчених до проблем всебічного трактування поняття прибутку підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спочатку детальніше розкриємо

еволюцію наукових підходів до поняття «прибуток». Перше тлумачення прибутку як окремої економічної категорії зробив Адам Сміт, шотландський філософ та економіст XVIII століття, відомий своєю працею "Дослідження про природу та причини багатства народів". У своїй праці Адам Сміт розглядає поняття прибутку як один із ключових елементів економічної системи. Він розумів прибуток як винагороду за підприємливість та ризик. За Смітом прибуток виникає завдяки тому, що підприємець вкладає свій капітал у виробництво товарів або послуг і отримує прибуток як нагороду за свою ініціативність та ефективність у веденні бізнесу. Він розглядав прибуток як стимул для підприємців і фактор, який стимулює економічний розвиток. Також, він підкреслював, що конкуренція на ринку між підприємцями має тенденцію знижувати рівень прибутку, оскільки підприємці працюють для збільшення свого прибутку та підвищення конкурентоспроможності своєї продукції.

Наступний видатний економіст, який розглядав прибуток, як прибуток як винагороду за підприємницьку діяльність Жан-Батист Сей. Він йшов у дослідження далі А.Сміта, стверджуючи, що прибуток виникає завдяки створенню нових цінностей в економіці. Згідно з його думкою, підприємець не тільки здобуває прибуток, ефективно організуючи виробництво, але і сприяє створенню нових ринків і розвитку нових продуктів і послуг.

Наступний представник класичної економічної школи – Девід Рікардо розглядав загальний прибуток в економіці як один із компонентів вартості товарів. Він вважав, що прибуток підприємців є необхідною частиною ціни товарів, але він також стверджував, що це може бути обмежене конкуренцією та іншими факторами. Рікардо віддавав перевагу аналізу вартості товарів у виробництві, а не тільки їхній ціні на ринку. Також він досліджував ренту як форму прибутку в земельному секторі економіки.

Представник вже маржиналістської економічної теорії – Леон Вальрас розглядав прибуток як одну з ключових складових вартості товарів і послуг. Зокрема, у своїй "Теорії цін" (1874) та "Теорії ринкового господарства" (1896) Вальрас розвивав ідею, що ціна товару складається з витрат на виробництво, включаючи витрати на працю, капітал і прибуток. Вальрас також розглядав прибуток з погляду ринкової рівноваги. Він вважав, що в конкурентній ринковій системі прибуток

підприємців буде нормалізований до рівня, який компенсує їхні витрати на виробництво, включаючи нормальну винагороду за вкладений капітал. Це відображає ідею "економічного прибутку", який виникає, коли доходи підприємця перевищують загальні витрати, включаючи альтернативну вартість капіталу. Отже, Вальрас допоміг у розумінні ролі прибутку в економічній системі, зокрема, як одного з факторів формування цін на ринку та як компенсації підприємницького ризику та вкладеного капіталу.

Інший представник цієї школи американський економіст і статистик Ірвінг Фішер, відомий своїми внесками в різні галузі економіки, включаючи теорію грошей, теорію цін та макроекономіку, теж переймався цим питанням. Щодо поняття прибутку, Фішер розглядав його з різних точок зору. Він визнавав прибуток як один із факторів мотивації підприємців і важливий елемент економічної системи. Зокрема, він розглядав прибуток як винагороду за підприємництво, інновації та ризик. Фішер також вивчав взаємозв'язок між прибутком і іншими економічними показниками, такими як інфляція, відсоткові ставки та інвестиції. Він аналізував вплив прибутку на виробництво і споживання, а також його роль у формуванні цін і вартості товарів.

Вільфредо Парето італійський економіст та соціолог також робив дослідження щодо економічного розподілу прибутку. Він вважав, що економіка повинна бути організована таким чином, щоб забезпечити максимальну користь для всіх учасників. Проте він також відзначав тенденцію до того, що в економіці існують "паретові оптимуми", коли не можна покращити стан одного підприємства без зменшення прибутку іншого.

Джон Мейнард Кейнс відомий своїми інноваційними ідеями в області економіки, зокрема, його працями у галузі макроекономіки та теорії зайнятості. Одним з ключових творів Кейнса є "Загальна теорія зайнятості, процента та грошей", де поняття прибутку, пов'язане з роллю інвестицій та споживання. Він вважав, що діяльність підприємств і рівень прибутку значно впливають на загальний економічний стан. Одним з ключових концептів Кейнса є "споживча функція", яка описує взаємозв'язок між рівнем доходу та рівнем споживання. Крім того, він розглядав роль державного втручання в економіку через монетарну та фіскальну політику для збалансування попиту, пропозиції та стимулювання економічного зростання. Таким чином, його

внесок у розуміння прибутку полягає в контексті його загальної теорії зайнятості та його підходів до макроекономічного аналізу.

Представники неокласичної економічної теорії продовжували дослідження сутності прибутку. Дж. Брюс Кларк канадський економіст у своїй роботі з теорії прибутку розглядає прибуток як ключовий аспект функціонування капіталістичної економіки. Він аналізує різні аспекти прибутку, зокрема, виникнення, розподіл і використання прибутку в контексті ринкової економіки. Крім того, він досліджує вплив різних факторів на прибуток, таких як: конкуренція, інновації, інвестиції та ефективність управління. Важливою частиною роботи Кларка є його внесок у розуміння взаємозв'язку між прибутком та капіталом у сучасних економічних системах. Він розглядає роль прибутку у процесі нагромадження капіталу, розподілу доходів і забезпеченні сталого економічного зростання.

Проводив дослідження ролі прибутку ще один відомий британський економіст – Альфред Маршалл Пігу. Він був одним із провідних економістів першої половини 20 століття та відомий своїм внеском у концепцію зовнішності та корекції ринку через податки. Однією з ключових концепцій, пов'язаних з Пігу, є "Пігувський оптимум". Ця концепція висуває тезу, що в оптимальному стані економіки рівень виробництва та розподілу прибутку має бути на такому рівні, щоб забезпечити максимальну сукупну користь. Він розглядав роль державного втручання в економіку через податки та інші інструменти для досягнення цієї мети. Пігу вважав, що зовнішні витрати (або зовнішні ефекти) можуть призвести до недооцінки вартості товарів та послуг на ринку і пропонував різні способи коригування цього явища.

Фрідріх Хайєк – це австрійський економіст, який відіграв важливу роль у розвитку класичної ліберальної економічної думки. Він був лауреатом Нобелівської премії з економіки у 1974 році, разом із його співвітчизником Генріхом Шнайдером. Він підтримував ідею, що прибуток стимулює підприємців до інновацій та ефективного використання ресурсів. Хайєк також був відомий своєю критикою соціалістичних економічних систем та вірив, що централізоване планування економіки не може забезпечити такий самий рівень ефективності як ринкові механізми.

Марксистська економічна теорія, заснована Карлом Марксом приділяє увагу поняттю прибутку доволі значну частину. У своїх

роботах, зокрема, у "Капіталі" Маркс розглядав прибуток як одну з центральних категорій капіталістичної економіки. За теорією Маркса, прибуток є результатом експлуатації робітників капіталістами. Він визначав прибуток як частину додаткової вартості, що виникає з різниці між вартістю робочої сили, необхідної для утримання робітника та вартістю робочої сили, створеною робітником під час роботи. Таким чином, прибуток відображає вартість, що залишається у власності капіталістів після виплати заробітної плати робітникам. Отже, для Маркса прибуток був ключовою категорією, яка відображала основні принципи та нерівності капіталістичної економіки та відігравав важливу роль у його критиці капіталізму та в уявленні про альтернативні форми економічної організації суспільства.

Отже, можна прослідкувати головні ідеї економістів та визначити еволюцію дефініції «прибуток» представлено у табл. 1 у розвитку економічних думок.

Еволюція трактування сутності прибутку в українській науковій думці відбувалася у відповідності до тенденцій розвитку економічної науки. У період радянської економічної науки під прибутком зазвичай розуміли виробничий дохід підприємств, який підпадав під планове регулювання. Поняття прибутку

було дещо ідеологізовано та сприймалося в контексті соціалістичної економіки. В перехідному періоді, що тривав з дев'яностих до 20-тих років, трактування прибутку в українській економічній думці почало змінюватися. Прибуток став сприйматися як результат підприємницької діяльності, а також як індикатор ефективності підприємства та конкурентоспроможності економіки в цілому. Сьогодні українські економісти та дослідники такі як Мочерний С.В., Гетьман О. О., Денисенко Л. О., Кучерявенко Ю. О., Майборода О. Є., Андрусь О. І. розглядають прибуток в контексті сучасних економічних теорій та парадигм. Це включає в себе аналіз прибутковості підприємств, роль прибутку у стимулюванні інвестицій та інновацій, а також вивчення впливу прибутку на рівень соціально-економічного розвитку країни. Загалом, еволюція трактування сутності прибутку в українській науковій думці відбувалася від ідеологізованого підходу до більш об'єктивного та аналітичного розуміння, в контексті ринкової економіки та світових економічних тенденцій.

Управління прибутком для підприємництва є ключовою функцією забезпечення стійкого фінансового успіху та розвитку у подальшому. Існує безліч підходів та алгоритмів для ефективного управління прибутком, проте проана-

Таблиця 1

Еволюція дефініції «прибуток» у розвитку економічних думок

Економічна школа	Дефініції «прибутку»
Класична	Прибуток розглядався в контексті теорії вартості праці, що була основною концепцією давніх економістів, таких як Адам Сміт та Девід Рікардо. Згідно з цим підходом, прибуток розглядався як винагорода за капітал та ризик, який бере підприємець.
Неокласична	Прибуток став розглядатися як винагорода за вкладені капітал і підприємницькі зусилля, а також за підприємницьку активність у інноваціях.
Кейнсіанська	Концепція множника прибутку, де кожен додатковий долар державних витрат або інвестицій може призвести до більшого збільшення загального прибутку через ефект множника, який виникає від подальшого розподілу цих грошей в економіці.
Модерна	Прибуток розглядається як винагорода за різноманітні фактори, такі як: ризик, інновації, монопольна влада тощо. Прибуток визначають в залежності від цих підходів розрахунку таких, як: маржинальний підхід, теорію агентства, теорію імперфектної конкуренції та інші.
Економіка екологічного розвитку	Соціальна відповідальність підприємств, нерівність доходів, екологічна стійкість ці виклики вимагають переосмислення традиційного розуміння прибутку та його ролі в економіці. Прибуток за цією системою визначається через економічну вигоду від екологічних інвестицій, таку як: зменшення витрат на енергію, підвищення продуктивності та ринкову конкурентоспроможність, а також підвищення репутації та вартості підприємства в очах споживачів.

Джерело: створено автором на основі [7]

лізувавши основні трактування сутності прибутку, можемо визначити певні чинники, які впливають на розмір і стабільність прибутку.

Одним з основних чинників, що впливають на прибуток, є економічна активність підприємства, тобто збільшення виробництва, споживання та інвестицій може сприяти збільшенню прибутку. Також, дуже сильно впливають ринкові умови, такі як рівень конкуренції, попиту і пропозиції. У секторах з великою конкуренцією може бути менший рівень прибутку, тоді як в тих секторах, де існує монополія, прибуток може бути вищим. Податкові ставки також можуть впливати на розмір прибутку. Низькі податкові ставки можуть стимулювати більшу прибутковість, тоді як високі податки можуть зменшувати прибуток. Монетарна і фіскальна політика також можуть впливати на розмір і стабільність прибутку. Наприклад, зниження процентних ставок центрального банку може стимулювати інвестиції та витрати, що може призвести до зростання прибутку. Зміни в технологіях виробництва можуть суттєво вплинути на розмір прибутку шляхом підвищення продуктивності та зниження витрат на виробництво. Особливо актуально для України – це стабільність політичного середовища і державна політика, які впливають на стабільність і розмір прибутку. Непередбачуваність урядових рішень або часті зміни в регуляторній політиці можуть створювати невизначеність для бізнесу та прибутковості. Всі ці чинники можуть взаємодіяти між собою, іноді підсилюючи один одного, іноді протистоячи. У кожній конкретній ситуації важливо аналізувати ці фактори та їх взаємозв'язки для розуміння впливу на розмір і стабільність прибутку.

Різні погляди економічних шкіл сутності дефініції прибутку за сучасних умов мають як теоретичне, так і практичне значення, що відображається у бухгалтерських рахунках підприємств. В цілях бухгалтерської звітності дефініція «прибуток» визначено наступ-

ним чином в П(С)БО 1: «прибуток – сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати». З цього витікає, що потрібно знати, що таке дохід. В П(С)БО 1 Дохід – збільшення активу або зменшення зобов'язання, що зумовлює зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків учасників підприємства), за умови, що оцінка доходу може бути достовірно визначена. [1] Науковці розрізняють визначення між економічним та бухгалтерським прибутком. З точки зору «Положення (стандарт) бухгалтерського обліку» прибуток дорівнює різниці між доходом підприємства та реальними витратами, що визначається як бухгалтерський прибуток. А от економісти використовують економічний прибуток, замість бухгалтерського, для визначення економічного успіху підприємства. З огляду на це економічний прибуток дорівнює різниці між виторгом фірми та загальними альтернативними витратами. Підсумовуючи викладене зазначимо, що переважна більшість із наведених дефініцій прибутку мають право на існування та уточнення в подальшому.

Висновки. На підставі вивчення загальних підходів до дефініції прибутку та проведення еволюційного аналізу його трактування було наведено схему впливу чинників на розмір та сталість прибутку підприємства. Важливо зазначити, що поняття прибутку може мати різні аспекти та значення в різних контекстах. Проте сутність його полягає у визначенні економічної вигоди від господарської діяльності підприємства. Прибуток дозволяє підприємству дотримуватися фінансової стійкості та надійності, що важливо для його розвитку в майбутньому. Також, надає можливість інвестувати в подальший розвиток: нові дослідження, технології та розробки, що сприяє конкурентоспроможності та зростанню підприємства у цілому. З макроекономічної думки – прибуток будь-якого підприємства

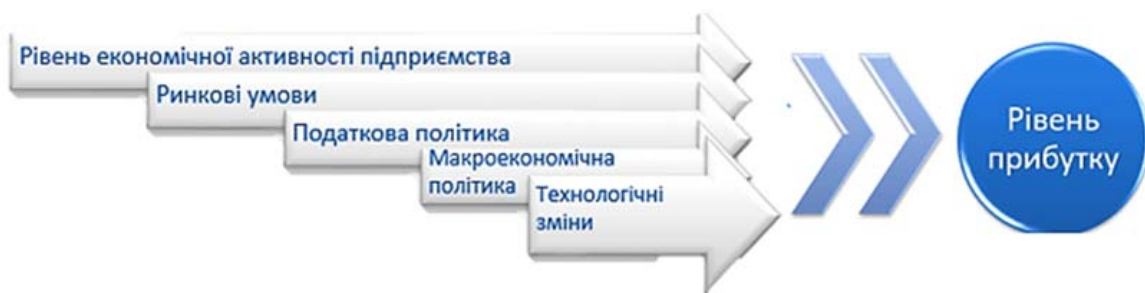

Рис. 1. Схема чинників впливу на розмір і стабільність прибутку.

Джерело: створено автором на основі [2; 4]

може бути використаний для створення нових робочих місць, підвищення заробітної плати працівників та реалізації програм соціальної відповідальності. У складних економічних умовах прибуток дозволяє підприємствам забезпечити стабільність та можливість подальшого розвитку в умовах змінного економічного середовища.

Хоча прибуток притаманно розглядати у контексті збільшення економічної вигоди. Важливо також враховувати його етичний та соціальний контекст, а також вплив на різноманітні аспекти суспільства та економіки.

Обґрунтовано доцільність врахування при управлінні прибутком підприємства чинників,

що безпосередньо впливають на його розмір. Визначені чинники базуються на сутності дефініцій прибутку різних науковців економістів, які намагалися розкрити сутність прибутковості, з чого вона формується і від чого залежить.

Подальші дослідження потрібно розвивати у контексті адаптації українського фінансового обліку до міжнародних стандартів, де важливим і принциповим теоретичним питанням є узагальнення дефініції «прибуток». Вхідження України до європейського союзу супроводжується підвищенням ролі прибутку як основи спільної системи фінансової звітності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід», затверджено наказом Міністерства фінансів України від 29.11.99 № 290. URL: <http://www.minfin.gov.ua>
2. Андрусь О. І. Фактори та система формування прибутковості підприємства. За ред. О. І. Андрусь, С. Ю. Пятаченко *Економіка і суспільство. Вісник мукачівського державного університету*. Мукачево. 2022. С. 233–240.
3. Денисенко Л. О., Кучерявенко Ю. О. Шляхи поліпшення процесу управління прибутком на підприємстві. За ред. Л. О. Денисенко, Ю. О. Кучерявенко. *Проблеми економіки організації та управління підприємствами. Вісник КНУТД*. 2014. № 1. С. 145–152.
4. Гетьман О. О., Шаповал В. М. Економіка підприємства : [навч. посіб. для студ. ВНЗ]. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 488 с.
5. О. Є. Майборода, Г. О. Сукрушева, Є. В. Куліш. Теоретична сутність категорії «прибуток підприємства» *Економіка і суспільство*. С. 310–313.
6. Тульчинська С. О., Солосіч А. Актуальні проблеми підвищення прибутковості комунальних підприємств як фактору економічної безпеки. *Агросвіт*. 2019. № 22. С. 54–59.
7. Терещенко В. М. Управління прибутком підприємства. Збірник тез X Всеукраїнської студентської науково-технічної конференції „Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання“, 25–26 квітня 2017 року. Т. : ТНТУ, 2017. Том 2. С. 46–47. (Економіка, менеджмент, фінанси).

REFERENCES:

1. Polozhennia (standart) bukhgalterskoho obliku 15 «Dokhid»(1. Provisions (standard) of accounting 15 "Income"), zatverdzheno nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy vid 29.11.99 № 290. URL: <http://www.minfin.gov.ua>
2. Andrus O. I. (2022) Faktory ta systema formuvannia prybutkovosti pidpriemstva [Factors and system of formation of profitability of the enterprise]. Za red. O. I. Andrus, S. Yu. Piatachenko *Ekonomika i suspilstvo. Visnyk mukachivskoho derzhavnoho universytetu*. Mukachevo. P. 233–240.
3. Denysenko L. O. (2014) Kucheriavenko Yu. O. Shliakhy polipshennia protsesu upravlinnia prybutkom na pidpriemstvi [Ways to improve the profit management process at the enterprise]. Za red. L. O. Denysenko, Yu. O. Kucheriavenko. *Problemy ekonomiky orhanizatsii ta upravlinnia pidpriemstvamy*. Visnyk KNUVD. № 1. P. 145–152.
4. Hetman O. O. (2006) Shapoval V.M. Ekonomika pidpriemstva [Business Economics] : [navch. posib. dlia stud. VNZ]. Kyiv : Tsentravchalnoi literatury, 488 p.
5. O. Ye. Maiboroda, H. O. Sukrusheva, Ye. V. Kulish. Teoretychna sutnist katehorii «prybutok pidpriemstva» [The theoretical essence of the "enterprise profit" category]. *Ekonomika i suspilstvo*. P. 310–313.
6. Tulchynska S. O., Solosich A. (2019) Aktualni problemy pidvyshchennia prybutkovosti komunalnykh pidpriemstv yak faktor ekonomichnoi bezpeky (Actual problems of increasing the profitability of utility enterprises as a factor of economic security.). *Ahrosvit*. № 22. P. 54–59.
7. Tereshchenko V. M. (2017) Upravlinnia prybutkom pidpriemstva [Enterprise profit management]. Zbirnyk tez X Vseukrainskoi studentskoi naukovo-tekhnichnoi konferentsii „Pryrodnychi ta humanitarni nauky. Aktualni pytan- nia“, 25-26 kvitnia 2017 roku. T. : TNTU. Tom 2. P. 46–47. (Ekonomika, menedzhment, finansy).